

Kosmosa hyýanat edilýär

Category: Kitapcy, Publisistika
написано kitapcy | 23 январа, 2025
Kosmosa hyýanat edilýär

KOSMOSA HYÝANAT EDILÝÄR

80-nji ýyllaryň başynda ABŞ-nyň kosmos programmasynyň has häsiýetli sypatlarynyň biri-de □ mukdar görkeziji boýunça-da, hil görkeziji boýunça-da onuň uruşparazlygynyň üzül-kesil güýçlenmegidir. Kosmosy ylmy taýdan barlamak we peýdalanmak barada alnyp barylýan işiň umumy möçberi (pul bilen aňladylanda) örän haýal artýan, depginlerini ýitirýän hem-de gelejegi bar birentek ylmy we amaly proýektleriň ýatyrylýan wagtynda kosmosy harby maksatlar üçin peýdalanmak bilen gös-göni ýa gytaklaýyn baglanyşykly proýektleriň tutýan orny artýar.

ABŞ-nyň kosmos programmasynyň bütin taryhynyň dowamynda goranmak ministrligi onuň netijelerini harby-tehniki potensialy kämilleşdirmek üçin we razwedkanyň hemralar sistemasyny hem-de öňünden habar bermek, aragatnaşyk, nawigasiýa, geodeziýa sistemalaryny we ş.m.-leri peýdalanmagyň hasabyna ýaragly güýçleriň işini üpjün etmek üçin ulanmak barada göwni bir ýaly parhsyz bolup galmady. Emma welin kosmos ýarag sistemalaryny döretmek baradaky işler hakykatda ylmy agtaryş barlaglarynyň we teklipleriniň çäginde daşary çykmady. Respublikan administrasiýasynyň strategik ýaraglanýşyň we köpçülikleýin gyryjy ýaraglaryň beýleki görnüşleriniň haýdadylmagyny ýokary depginlerde güýçlendirmek barada edýän hereketleri kosmos giňişligine hem ýaýrady. Pentagon bolsa ony käbir esasy syýasy işgärleriň makullamagy bilen söweş hereketleriniň meýdanyna öwürmek isleýär.

ABŞ-nyň respublikan administrasiýasynyň hem-de goranmak ministrliginiň ketde ýolbaşçylarynyň aýdýan zatlarynyň döredilmegini we ýaýradylmagyny çäklendirýän halkara dilleşikler sistemasyna barha az üns berýärler diýip etmäge

esas döredýär. Kosmos giňişligi barasynda aýdylanda bolsa, onda şol ýerde ýaragly güýçleriň iş görmegini üpjün ediji serişdeleri ýerleşdirmekden başga-da, şol ýere ýaraglaryň täze sistemalaryny çykarmagyň planlary oýlanylýar.

ABŞ-nyň kosmos programmasynda harby proýektleriň Awiasiýa we kosmos giňişligini barlamak hakyndaky 1955-nji ýylyň milli kanunynyň ruhuna we mazmunyna ters gelýän bu proýektleriň tutýan ornuny artdyrmak barada edilýän aç-açan çagyryşlar häzirkä administrasiýanyň iň ýokary eşelonlaryndan ýaraglanýşygyň haýdadylmagyna tarap bütinleý kesgitli ugur alynmagy netijesinde, diňe şonuň netijesinde mümkin boldy.

Amerikan kosmos programmasynyň ilkibaşky döwrüne nazar aýlamak bilen ''Teknoloji rewýu'' furnaly ''Seýnt'' (''Keramatly'') atly tutup alyjy hemrany döretmegiň mümkinçiliklerini öwrenmek işi üçin ilkinji pul serişdeleri 1957-nji ýylda goýberilipdi diýip ýatlaýar. Şol wagt goranmak ministrliginiň ýolbaşçylary: Sowet Soýuzyň ''kosmos ylmy, harby we kommersiýa programmalary üçin strategik taýdan möhüm ugurlary eýelemegi'' mümkin, şeýlelik bilen-de ol ýere Birleşen Ştatlaryň aralaşmagyna ýol bermez diýip ýurdy gorkuzyp başlaýarlar(1). Emma 1962-nji ýylyň dekabrynda şol wagtky goranmak ministri R. Maknamara asmana goýberilmeli alty sany synag goýberişinden birinji tapgyry geçirilýänçä ol entek real däl diýip, proýekti ýatyrdy.

ABŞ-nyň häzirkä ýolbaşçylarynyň arasynda uruşparaz we şowinistik hyýallylaryň üzül-kesil güýçlenmgi bolsa kosmos ýaragyny döretmek, ýöne welin indi häzirkä zaman ylmy-tehniki üstünlikleri nazara alyp döretmek barada alnyp barylýan işiň tijendirilmegine ýardam edýär. Şunda ABŞ-nyň goranmak ministrligi indi ylmy barlaglar we taýýarlanan teklipler üçin, ýaraglanýşygyň hataryna goşar ýaly ýaraglaryň täze sistemalaryny satyn almak üçin goýberilýän serişdeleriň artdyrylýanlygy bilen meşgullanýan NASA-ny hem-de beýleki wedomstwolary özi üçin mümkingadar tijenip işlemäge mejbur etmäge çalyşýar. Şu maksada ýetmek üçin harby wedomstwo NASA-nyň ýolbaşçylarynyň arasynda häkimiýete respublikan administrasiýasy geçenden soň geçirilen özgertmeler kömek

edýär. Mysal üçin, NASA-nyň direktorynyň orunbasary wezipesini ozalky HHG ministri G. Mark eýeledi, ''Şattl'' proyektiniň başyna awiasiyanyň general-maýory J. Abramson geçirildi, ol ozal F-16 istrebitellerini döretmek baradaky proyektiniň ýolbaşçysydy.

Amerikan metbugatynda ýaraglaryň lazer sistemalaryny güýçli depginlerde döretmek barada köp çagyryşlar peýda boldy. Harby wedomstwonynyň wekilleri hem-de furnalistleriň käbirleri duşmanyň kosmosdaky obýektlerini urmak üçin hemralarda we iňňän ýokarda uçýan samolýotlarda oturmak üçin planlaşdyrylýan lazer ýaragy hakda, kosmosda hem-de atmosferada nyşanlary urmak üçin niýetlenen ''çogdamly ýarag'' hakda, infragyzyň sazlaýyş sistemalary bilen enjamlaşdyrylan kiçijik hemralar tutup alyjylar hakda aç-açan aýdýarlar. Goranmak ministrliginiň ekspertleri ''elýetersiz'' orbital komanda punktlaryny döretmegiň maksada laýykdygy hakynda, Aýda harby obýektler hakynda we şu hili beýleki proyektler hakynda ýene-de pikir ýöredip başlaýarlar.

Kosmosda harby işjeňligiň ýokary depginler bilen artýanlygy hem ynjalyksyzlandyrman durup bilmez, muňa goranmak ministrliginiň kosmos proyektleri üçin goýberilýän serişdeleriň gitdigiçe artýanlygy hem şaýatlyk edýär (olar NASA-nyň proyektlerinden aýratyn maliýeleşdirilýär). Eger 70-nji ýyllaryň ortasyna çenli olar NASA üçin goýberilýän puluň 50-60 prosentine barabar bolan bolsa, 70-nji ýyllaryň aýagynda □ 80-nji ýyllaryň başynda goranmak ministrligi iş görmek barada edilýän çykdaýylar boýunça eýýäm NASA-nyň zyndan ýetdi, hatda ondan ýene-de geçdi. Mysal üçin, Goranmak informasiýanyň merkeziniň berýän bahalaryna görä, 1979-njy maliýe ýylynda goranmak ministrligi şol maksatlar üçin 5,3 milliard dollar, 1980-nji ýylda □ 6,3 milliard dollar, 1981-nji ýylda bolsa □ tas 7,4 milliard dollar harçlady(2). Goranmak ministrligi bu işi düýbünden täze ugurlarda uly depginlerde alyp barýar, bu bolsa kosmosy uruş hereketleriniň meýdanyna öwürmegi mümkin. Birentek amerikan ekspertleri kosmosy militarizasiýalaşdyrmak baradaky täze planlaryň durmuşa geçirilmeginiň örän howply netijelere getirjekdigine

eýýäm üns berýärler.

Kosmos giňişliginde ABŞ-nyň harby wedomostwosynyň öz görýän işini güýçlendirmekçi bolýan esasy ugurlary hakynda ABŞ-nyň HHG ministriniň kömekçisi E. Oldrijiň aýdanlary hem şaýatlyk edýär, ol kosmosda harby işiň ''ösmeli ugurlarynyň'' hatarynda sürülýän ''Şattl'' korablynyň täze, has netijeli nusgasynyň döredilmegini, kosmos aparatlarynyň her hili şikeslerden we betbagtçylykdan goranyjylygyny ýokarlandyrmak barada çäreler görülmegini hem-de ''kepillendirilen ýagdaýda abat galmak''(3) mümkinçiliklerini üpjün etmek üçin niýetlenen kosmosda ornaşmak sistemalarynyň ýaýbaňlandyrylmagyny agzaýar. 1979-njy ýyldan bäri Demirgazyk Amerikanyň Howa hüjüminden goranyşyň (NORAD) komandowaniýasynyň çäklerinde Kosmosa garşy goranmak merkezi hereket edýär. Ol Şeýen daglarynyň sebitinde ýerleşýär. Onuň esasy wezipesi □ duşmanyň sebitinde ýerleşýär. Onuň esasy wezipesi □ ''duşmanyň kosmos aparatlaryny tutýan serişdeleri dolandyrmakdan yabaratdyr''(4). ABŞ-da eýýäm synag edilip başlanan şeýle sistemalaryň ilkinjisi F-15 istrebitelinden goýberilýän hem-de infragyzyň sazlaýyş sistemasy we adaty atyş zaryady bolan kiçijik tutup alyjy bilen enjamlaşdyrylan iki basgançakly raketadyr.

ABŞ-da onuň HHG-niň sostawynda ''kosmos komandowaniýesiniň'' döredilendigi yglan edildi. Onuň wezipesine harby maksatlar üçin niýetlenen hemralary her gün ulanmak, duşmanyň kosmos aparatlaryny tutup alyjy serişdelerini dolandyrmak, ''Şattl'' korabllarynyň goranmak ministriliginiň bähbitleri üçin peýdalanylyşyna kontrollyk etmek, gelejekde bolsa kosmosda uruş hereketleri şertlerinde ýaraglaryň lazer sistemalaryny we beýleki kosmos sistemalaryny ulanmak işleri girýär. Kongres hatda ABŞ-nyň harby-howa güýçlerini amerikan harby-kosmos güýçleri diýip atlandyrmak hakyndaky kanun ptoýekti hem gowuşdy. Ýene bir ýyldan soň ''kosmos komandowaniýesi'' birleşen komandowaniýä öwrüler hem-de goşun, HDG we HHG üçin harby babatda niýetlenen asmana goýberilýän ähli serişdelere ýolbaşçylyk eder diýlip hasap edilýär.

''Nýu-Ýork taýms'' gazetini ABŞ-nyň goranmak ministri K. Uaynbergeriň tassyklan resmi görkezmelerinden biriniň

tekstinden sitata getirilýär. Onda şeýle diýilýär: ''amerikan ýaragly güýçleri kosmosy özleşdirmek arkaly bar bolan mümkinçiliklerden peýdalanmalydyr''. Olara kosmosda baza tutunýan ýarag sistemalarynyň üstünde işlemegi dowam etdirmek, ''eger bu biziň (ABŞ-nyň G. H.) milli bähbitlerimize laýyk gelýän bolsa'' olary giňden, söweş ýagdaýynda ulanmaga taýyn bolmak buýrulýar.

■ Edebiýat:

1. Technology Review, October 1981, r 57.
2. Defense Monitor, 1980, N 9, p. 1-2.
3. Air Force, 1982, January, r. 22.
4. Aviation week and Space Technology, 8, II. 1982, r. 21.

Grigoriý Sergeýewiç HOZIN.

Publisistika